

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 347 91/95:(342:72/73:613)(447)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.25>

О. І. Сафончик

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-6781-8219

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА ЗДОРОВ'Я ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Представлена стаття присвячена дослідженню актуальних питань прав фізичних осіб на здоров'я за законодавством України.

Зазначено, що відповідну роль забезпеченні права і свободи людини грають юридичні гарантії, які включають усі правові кошти, якими відбувається захист права і свободи людини і громадянина.

В статті акцентовано увагу на тому, що юридичні гарантії на охорону здоров'я можна поділити на: гарантії, закріплені в Конституції України; гарантії, закріплені у законах та інших нормативно-правових актах; гарантії судового захисту; діяльність уповноваженого з прав людини.

Цивільно-правовий захист прав фізичних осіб на охорону здоров'я виступає комплексом превентивних заходів, які служать метою для реалізації, забезпечення та недоторканності даного права. При цьому звернення до суду як спосіб захисту фізичних осіб та реалізації їх права на здоров'я, у тому числі й щодо отримання компенсації за завдання матеріальної та моральної шкоди їх здоров'я, виступає останнім засобом, до якого вдаються фізичні особи. Зазначено, що основними проблемами, що заважають ефективному судовому захисту прав фізичних осіб на здоров'я, виступають: труднощі доказування провини учасників цивільних відносин у сфері здоров'я; протиріччя в існуючому медичному законодавстві, до якого можна апелювати; високі фінансові, тимчасові і інші витрати фізичних осіб на організацію судового захисту своїх прав на здоров'я, тощо.

В статті акцентовано увагу на тому, що підставами захисту прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я виступають факти виникнення правових спорів у контексті належної реалізації права фізичних осіб на отримання кваліфікованої медичної допомоги та забезпечення. Зазначене вказує на зіткнення протилежних інтересів суб'єктів цивільних правовідносин у сфері забезпечення здоров'я фізичних осіб, що зумовлено наявними особливостями реалізації правового статусу фізичних осіб.

Ключові слова: *цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, право на здоров'я, здоров'я, фізична особа, цивільно-правовий захист.*

Постановка проблеми. Конституція України проголошує захист державою основних людських цінностей, таких як життя та здоров'я, які є найвищим невід'ємним благом. Для іноземних громадян що знаходяться на території України, це право діє відповідно до міжнародних договорів. Особи без громадянства користуються цим правом так само як і громадяни України (якщо

інше не передбачено міжнародними договорами).

До основних принципів захисту та охорони життя та здоров'я віднесено: пріоритет інтересів громадян під час надання медичної допомоги; пріоритет профілактики у сфері охорони життя та здоров'я; доступність та якість медичної допомоги; соціальний захист громадян

у разі втрати здоров'я; дотримання лікарської таємниці.

Чільну роль забезпеченні права і свободи людини грають юридичні гарантії, які включають усі правові кошти, якими відбувається захист права і свободи людини і громадянина.

Юридичні гарантії на охорону здоров'я можна поділити на: гарантії, закріплені в Конституції України; гарантії, закріплені у законах та інших нормативно-правових актах; гарантії судового захисту; діяльність уповноваженого з прав людини.

Цивільно-правовий захист прав громадян на охорону здоров'я є комплексом превентивних заходів, які служать метою для реалізації, забезпечення та недоторканності даного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою наукового дослідження стали роботи таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як: С.С. Бичкова, Т.В. Боднар, С.Б. Булеца, О.В. Дзера, І.Р. Калаур, В.В. Кожан, О.В. Кохановська, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнєцова, Т.В. Лісніча, Р.А. Майданик, Л.В. Малюга, Е.Е. Мухамєдова, Л.А. Ольховик, О.О. Отрадна, А.В. Соловійов, Р.О. Стефанчук, Т.В. Цюра, С.І. Шимон, Л.В. Федюк та інші.

Метою статті є з'ясування особливостей здійснення захисту права на здоров'я відповідно до чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Охорона здоров'я визнається одним із пріоритетних напрямів державної політики та одним із основних чинників національної безпеки.

Право на охорону здоров'я є природним та невід'ємним правом кожної фізичної особи, яке належить до соціально-економічного права. Право на охорону здоров'я є складовою національного права практично всіх європейських країн.

Статтею 49 Конституції України встановлено, що: «в Україні кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [3]. Право фізичних осіб на охорону здоров'я законодавчо закріплено і в інших нормативно-правових актах України. Так, статтею 283 ЦК України гарантовано, що: «фізична особа має право на охорону здоров'я, яка забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбачених Конституцією України та законом» [8]. Статтею 4 Основи законодавства України з охорони здоров'я, серед основних засад визначено: «рівноправність громадян, демократизм та загальнодоступність медичної допомоги інших послуг у галузі охорони здоров'я» [4].

Проаналізувавши літературу різних авторів у сфері нормативно-правового регулювання захисту цивільного права на здоров'я, можна дійти висновку, що розрізняють кілька класифікацій форм захисту права. Так, окремі науковці відзначають позовну та непозовну форми захисту цивільних прав [1, С. 198-234], інші науковці виступають за юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту цивільних прав [6, С. 63-69; 7, С. 328-336], та окремі науковці звертають увагу на такі форми захисту цивільних прав, як: судовий захист та самозахист [2, С. 44-49].

Судова форма захисту здоров'я реалізується у рамках позовного провадження. Шкода здоров'ю може бути заподіяна внаслідок реалізації речових та зобов'язальних правовідносин. На підставі статті 1195 ЦК України відшкодування шкоди складається з втраченого доходу (заробітку), який фізична особа могла мати, а також додаткових витрат, спричинених ушкодженням здоров'я.

Форма самозахисту спрямована на припинення порушення та усунення наслідків такого порушення. Одним із способів самозахисту можна назвати угоду про добровільне відшкодування шкоди. Варто зазначити, що така угода не повинна порушувати взаємні інтереси сторін.

Право на захист здоров'я належить до особистих немайнових прав фізичних осіб і є можливістю застосування фізичними особами заходів правоохоронного характеру для відновлення порушених або оспорюваних прав. Перелік способів захисту цивільних прав, у тому числі немайнових прав, передбачено статтею 16 ЦК України і конкретний спосіб захисту може застосовуватися як на вибір потерпілого, так і в сукупності з іншими способами.

На наш погляд, одним із основних способів захисту здоров'я, як і інших нематеріальних благ, буде припинення дій, що порушують це право. Це можливо шляхом подання позову про заборону діяльності, що створює небезпеку заподіяння шкоди. Наприклад, захищаючи здоров'я, фізична особа може вимагати заборону діяльності організації, що створює загрозу погіршення екологічної обстановки.

Іншим способом захисту буде припинення або зміна правовідносин. Це є актуальним у сфері отримання медичних послуг. Наприклад, при отриманні неякісної медичної допомоги пацієнт може обрати іншого лікаря або медичну установу, таким чином, це буде зміною договору на надання медичної допомоги. У цьому випадку право на здоров'я захищатиметься зміною правовідносин.

Компенсація моральної шкоди є способом захисту особистих немайнових прав.

Варто зауважити, що для захисту життя і здоров'я не можна застосувати такий спосіб, як присудження до виконання зобов'язання в натурі.

Таким чином, до форм цивільно-правового захисту здоров'я фізичних осіб належать: судовий захист та самозахист. Серед способів виділяються: припинення дій, що порушують це право, припинення чи зміну правовідносин, застосування заходів самозахисту, компенсація моральної шкоди.

У Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що є основним законодавчим актом у сфері охорони здоров'я, визначено основні засади охорони здоров'я громадян (стаття 4), серед яких: «дотримання прав людини та громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних із цими правами державних гарантій; пріоритет профілактичних заходів у галузі охорони здоров'я громадян; доступність медико-соціальної допомоги; соціальна захищеність громадян, у разі втрати здоров'я; децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі; дотримання принципів безбар'єрності та інклюзії при наданні медичної та/або реабілітаційної допомоги, у тому числі з використанням методів і засобів телемедицини, тощо» [4].

Аналіз інших положень Основи законодавства України про охорону здоров'я показує, що зазначені засади відображають державну політику щодо забезпечення громадян доступною медичною допомогою та соціальним захистом у разі втрати працездатності.

Пріоритет профілактичних заходів у сфері охорони здоров'я громадян виражається, в основному, у проведенні комплексу заходів щодо профілактики епідемій та запобігання поширенню особливо небезпечних інфекцій.

Низка інших законів, передбачають забезпечення умов проживання людини, що перешкоджають розвитку захворювань, пов'язаних з негативною дією несприятливих чинників довкілля. Вказані закони регламентують профілактику захворювань (переважно інфекційних), та не забезпечують безпосередньо зміцнення здоров'я здорових громадян.

Підставами захисту прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я виступають факти виникнення правових спорів у контексті належ-

ної реалізації права фізичних осіб на отримання кваліфікованої медичної допомоги та забезпечення. Зазначене вказує на зіткнення протилежних інтересів суб'єктів цивільних правовідносин у сфері забезпечення здоров'я фізичних осіб, що зумовлено наявними особливостями реалізації правового статусу фізичних осіб.

Водночас, у науковій літературі звертається увага на те, що: «суб'єктами зазначених вище відносин у сфері надання медичної допомоги виступають з одного боку фізичні особи, серед яких пацієнти, медичні працівники та інші, та з іншого боку юридичні особи, серед яких установи охорони здоров'я, орган управління охороною здоров'я та інші» [4].

Як вже зазначалось, залежно від суб'єкта, до якого звертаються за захистом порушеного права, форми захисту прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я можна поділити юрисдикційні (судові) та неюрисдикційні (позасудові, у тому числі самозахист).

Загалом, як висвітлюється у більшості наукових та правових джерелах, до юрисдикційних форм захисту прав фізичних осіб у сфері здоров'я відносять наступні: «захист прав фізичних осіб у порядку цивільного судочинства; захист прав фізичних осіб у порядку кримінального судочинства; захист прав фізичних осіб у порядку адміністративного судочинства; захист прав фізичних осіб у порядку Конституційного судочинства» [10].

Слід зупинитись на розгляді саме захисту прав фізичних осіб у порядку цивільного судочинства. Так, слід звернути увагу на те, що частина четверта статті 55 Конституції України: «гарантує право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень та протиправних посягань» [3]. Відповідно до положень статті 280 ЦК України: «якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права заподіяно майнову та (або) моральну шкоду, ця шкода підлягає відшкодуванню» [11].

Отже, цивільний позов є не лише найпоширенішим засобом реалізації, передбаченого положеннями Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», права на відшкодування шкоди (майнової та моральної), яка була заподіяна здоров'ю фізичних осіб, а й засобом визнання право, припинення дії, що порушує право фізичної особи на здоров'я, визнати правомочності недійсною, тощо.

Також слід звернути увагу на те, що важливою перевагою форми захисту прав фізичних

осіб на здоров'я в рамках цивільного судочинства виступає віднесення категорії цивільних справ про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи до тих категорій, які відповідно до статті 5 Закону України «Про судовий збір» звільняються від сплати судового збору.

Вказане положення підтверджується нормами пункту 3 статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів», зокрема: «споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, пов'язаними з порушенням їх прав» [5].

Відповідно до положень статті 157 ЦПК України: «суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках, за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більше ніж на 15 днів» [12].

Певні проблеми для фізичної особи може створювати передбачений статтею 10 ЦПК України обов'язок кожної сторони довести та надати докази порушення їх прав на здоров'я, і обставини, на які фізична особа посилається як на підставу своїх позовних вимог, адже збір доказів для фізичної особи є досить складною справою через недостатню поінформованість про різні види первинної та вторинної медичної документації, яка може містити часткові відомості про пацієнта та процес лікування, тощо.

Положеннями ЦК України та ЦПК України визначені підстави та порядок звернення фізичних осіб із позовом до суду. Згідно норм права, цивільні позовні вимоги щодо відшкодування майнової або моральної шкоди подаються до закладу охорони здоров'я на підставі статті 1172 ЦК України, яка передбачає: «відповідальність юридичної особи шляхом відшкодування шкоди, заподіяної їй працівником у виконанні ним своїх трудових (службових) обов'язків, а медичні працівники виступатимуть третьою особою на боці відповідача, а у разі, якщо йдеться про медичного працівника, який займається індивідуальною практикою, то позов пред'являється безпосередньо до особи, яка завдала шкоди» [9].

Водночас, звертається увага на те, що звернення фізичної особи до суду за захистом порушених прав на здоров'я, здійснюється шляхом подання відповідної позовної заяви, за формою та змістом, які відповідають вимогам статті 119 ЦПК України.

Згідно із загальним правилом: «до позовної заяви позивач повинен додати його копії та копії всіх документів, що супроводжують його, відповідно до кількості відповідачів та третіх осіб» [11].

Відповідно до статті 131 ЦПК України: «сторони зобов'язані подати свої докази до або під час попереднього судового засідання у справі, а якщо попереднє судове засідання не проводиться, то до початку розгляду справи по суті» [12].

Вважається актуальним звернути увагу й на інші, не менш важливі та доречні додаткові інструменти захисту прав фізичних осіб на здоров'я, захист свого здоров'я, а також захист порушених прав на здоров'я, зокрема шляхом звернення до Верховного Суду щодо перегляду судових рішень судових органів попередніх інстанцій (глава 3 ЦПК України). Так, сторони цивільних відносин у сфері забезпечення та охорони здоров'я, та інші фізичні та юридичні особи, які брали участь у відносинах у тому числі й у процесі цивільного судочинства за позовом потерпілої сторони про захист своїх прав на здоров'я, мають право подавати заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах судовими органами попередніх інстанцій, після їх перегляду у касаційному порядку.

Зважаючи на викладене, розгляд цивільних справ стосовно захисту прав фізичних осіб у сфері охорони здоров'я відбувається відповідно до загальних правил цивільного судочинства.

Звернення до суду як спосіб захисту фізичних осіб та реалізації їх права на здоров'я, у тому числі й щодо отримання компенсації за завдання матеріальної та моральної шкоди їх здоров'я, виступає останнім засобом, до якого вдаються фізичні особи.

Основними проблемами, що заважають ефективному судовому захисту прав фізичних осіб на здоров'я, виступають: труднощі доказування провини учасників цивільних відносин у сфері здоров'я; протиріччя в існуючому медичному законодавстві, до якого можна апелювати; високі фінансові, тимчасові і інші витрати фізичних осіб на організацію судового захисту своїх прав на здоров'я, тощо.

Список використаної літератури:

1. Васильев С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. К.: Алерта, 2015. 352 с. (С. 198-234)
2. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44-49.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст. 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
5. Про захист прав споживачів. Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
6. Рудницька О.П., Дем'янюк В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 6. 2022. С. 63-69.
7. Сидоренко М.В. Винекнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 44. С. 328 - 336.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. Том 2. Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи. За ред. Спасибо-Фатеевої І.В. ЮрК-нига. 2021 с. 300.
10. Цивільне право України. Особлива частина: підручник; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 5-те вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1173 с.
11. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О.Є. Аврамова, А.С. Горбенко, Н.О. Горобець та ін.]; за заг.ред. С.О. Сліпченка, О.Л. Зайцева; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с.
12. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2024. 928 с.

Safonchyk O. I. Topical issues of protecting the rights of individuals to health under the legislation of Ukraine

The present article studies topical issues of the rights of individuals to health under the legislation of Ukraine.

It is noted that legal guarantees play a relevant role in ensuring human rights and freedoms, which include all legal remedies which protect human and civil rights and freedoms.

The paper highlights that legal guarantees for health care can be divided into guarantees enshrined in the Constitution of Ukraine; guarantees enshrined in laws and other regulatory acts; guarantees of judicial protection; and activities of the Commissioner for Human Rights.

Civil law protection of individuals' rights to healthcare is a set of preventive measures aimed at enjoying, ensuring, and inviolability of the specific right. At the same time, judicial recourse as a means of protecting individuals and realizing their right to health, including obtaining compensation for pecuniary and moral damage to their health, is the last resort of individuals. It is noted that the main problems hindering effective judicial protection of individuals' rights to health are the following: difficulties in proving the guilt of participants to civil relations in the field of health; contradictions in the existing medical legislation to which one can appeal; high financial, time and other costs for individuals to organize judicial protection of their rights to health, etc.

The author emphasizes that the grounds for protecting the rights of individuals in the healthcare sector are the facts of legal disputes in the context of proper realization of the right of individuals to receive qualified medical care and support. This indicates a clash of opposing interests of subjects of civil law relations in the field of healthcare, which is driven by the existing peculiarities of realizing the legal status of individuals.

Key words: *civil law, civil legislation, civil law relations, personal non-property rights, right to health, health, individual, civil law protection.*